

УДК 378

І.Г. Герасимова
м. Вінниця, Україна

ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ»: СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «МОБІЛЬНІСТЬ»

Суттєві соціально-економічні перетворення українського суспільства, що супроводжуються ідеологічними, політичними змінами, кризою усіх сфер суспільного життя, позначилися на розвитку промисловості, виробництва, ринку праці. У цій ситуації значна частина молоді опинилася перед складними проблемами, пов'язаними з працевлаштуванням, власним матеріальним забезпеченням, вибором подальших шляхів життя. Те, що сучасна система професійної освіти далеко не повною мірою задовольняє, як потреби ринку, так і особистісні потреби тих, хто навчається — достатньо широко висвітлено в науковій літературі. Одним зі шляхів розв'язання проблем професійної підготовки тепер, є формування в майбутніх фахівців професійної мобільності, здатності адекватно й гнучко реагувати на ситуацію, що складається на ринку праці ще під час навчання у ВНЗ.

Завдання формування професійної мобільності зумовлюється, насамперед, економічними трансформаціями. Наголошуючи це Н. Тілікіна [30] акцентує увагу на розвитку інтеграційних процесів, які інтенсифікували процес руху робочої сили, змінили відносини зайнятості населення й створили умови для нових видів і форм мобільності робочої сили.

Втрата стабільності розвитку економіки з переходом до ринкових умов зумовила необхідність швидких змін, гнучкості у прийнятті рішень щодо професійної діяльності, кар'єри, самореалізації. За таких умов особливої важливості набуває здатність особистості активно реагувати на соціально-економічні зміни, готовність змінювати напрям діяльності, адаптуватися до нових умов життєдіяльності й праці тощо. Така ситуація, що є характерною для розвитку економіки загалом, з-поміж іншого й аграрної сфери, зумовила завдання формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери, що передбачає теоретичне осмислення проблеми, необхідність визначення концепту «професійна мобільність» як базової категорії дослідження.

Зазначимо, що за словниковим значенням «концепт» і «поняття» є близькими словами. Акцентуючи це В. Зусман [17] зауважує, що в сучасному постмодерністському контексті не прийнято говорити про смисл, проте саме він найбільш повно розкриває сутність терміну «концепт». Концепт є одночасно й індивідуальним уявленням і спільністю. Таке розуміння концепту зближує його з художнім образом, що містить у собі узагальнювальні та конкретно-чуттєві моменти. Смислові коливання між поняттєвим і чуттєвим, образними полюсами роблять концепт гнучкою, універсальною структурою, здатною реалізовуватися в дискурсах різного типу.

Останніми роками активно ведуться теоретичні й практичні дослідження різних аспектів професійної мобільності, її формування у професійній підготовці фахівців різних сфер діяльності. Науковці, зокрема Л. Горюнова [10], наголошують на комплексному характері проблеми, що є перетином різних напрямів знань — соціогуманітарних, економічних, соціальних, освітніх, а також її входження у сферу трудових відносин, що зумовлює різні підходи до її дослідження.

Предметом дослідження Б. Ігошева [18] стала системно-інтегративна організація підготовки професійно мобільних педагогів, науково-педагогічні основи розвитку професійної мобільності фахівця в системі вишівської освіти досліджувала Л. Горюнова [10]; Л. Амірова [2] дослідила розвиток професійної мобільності педагога в системі додаткової освіти; А. Львов [24] у своєму дисертаційному дослідженні розглянув організаційно-педагогічні умови професійної мобільності студентів педагогічного університету.

Розпочато дослідження формування професійної мобільності фахівців аграрної сфери,

зокрема майбутніх менеджерів — дисертаційне дослідження Н. Кожем'якіної [23].

Проблемі формування професійної мобільності фахівців різних професій присвячено роботи С. Капліної, А. Ващенко, Є. Іванченко, Л. Сущенцевої, О. Архангельського, К. Боярко, Т. Мяснікової, О. Дем'янєвої, В. Дюніної та ін.

Психологічні аспекти професійної мобільності розглядали у своїх роботах Ф. Гайсин, Ю. Дворецька, Ф. Фаїзов, Л. Шевченко, Л. Сущенко та ін.

Попри актуальність проблеми професійної мобільності сучасних фахівців для розвитку суспільства, економіки вона не є абсолютно новою. Всі дослідники пропонують власне розуміння поняття «професійна мобільність», то ж єдиного підходу до його визначення досі немає, що свідчить про становлення концепту, його осмислення сучасними науковцями. Проблемі його визначення і присвячена ця стаття.

Підґрунтям розуміння концепту «професійна мобільність» слугує більш загальне поняття «мобільність», що зумовлює необхідність розгляду його сучасного тлумачення у науковій літературі.

Тепер мобільність розглядається як міждисциплінарне поняття, що найбільш точно характеризує сучасний етап розвитку людства й суспільства. Тобто професійна мобільність розглядається як процес, що притаманний сучасному розвитку суспільства. Проте вона є також і особистісною якістю. Двосторонній характер професійної мобільності відзначає Л. Горюнова [10]. Акцентуючи дуальність цієї категорії вчена наголошує на тому, що людина може бути мобільною, якщо володіє певними особистісними характеристиками й професійними якостями, але її мобільність може проявлятися тільки в діяльності.

Наголошуючи на різних аспектах соціально-економічних трансформацій суспільства Ю. Калиновський [19] вважає, що поняття «мобільність» відображає ставлення людей до «виклику часу», що пов'язаний з народонаселенням, кількістю нових соціальних груп, з одного боку, збільшенням темпу життя й вимог до життєдіяльності людей, що викликають дедалі більші матеріальні й духовні потреби. Таку думку висловлюють і О. Шкаратан та Г. Ястребов [34, с.7], визначаючи, що саме інтенсивна мобільність є суттєвим індикатором інноваційного розвитку.

Тлумачення поняття «мобільність» пов'язане з науковою галуззю його застосування. Зокрема, економісти розглядають мобільність з позиції відтворення трудового потенціалу, зміни професійного й кваліфікаційного статусу працівників, чинник економічних процесів. Поняття «мобільність» в економічній теорії застосовується до всіх ресурсів та означає їхню здатність до переміщення, можливість змінювати місце прикладання праці, процес перенесення об'єкта в просторі [13]. Зосереджуючись на економічних аспектах мобільності робочих місць, на міграційній здатності працівників, представники цієї наукової галузі чітко не розрізняють поняття «трудова» і «професійна» мобільність.

Соціологи [22] підходять до вивчення різних форм мобільності на підприємстві з позиції соціальної структури, її складових. Водночас вони розглядають індивідів у межах кількох груп, становище в кожній з яких впливає на зміну їхнього соціального статусу в інших. Їх цікавлять переміщення індивідів, їхні шанси на кар'єру, а також факти її усвідомлення, цілі і мотиви, а економічні явища аналізуються як чинники формування трудової мобільності.

Погляд на соціологічний аспект тлумачення мобільності можна доповнити ще однією точкою зору [16], відповідно до якої це перехід індивіда чи суспільної групи з однієї соціально-професійної позиції в іншу, їхнє просування до більш високого соціально-професійного статусу, а також переміщення до більш низької ієрархічної позиції. У соціології розрізняють також, окрім вертикальної мобільності, — горизонтальну, що обумовлена переміщеннями в межах однієї соціально-професійної групи.

Дослідження мобільності у психології зосереджено на здатності людини швидко реагувати на умови, що змінюються, а також внутрішньо перебудовуватися, змінювати свою психічну структуру: ціннісні орієнтації, мотиви, установки, відносини [15].

Мобільність з позиції зв'язків, відносин і взаємодій, що склалися між соціальними та іншими групами, з позиції належності індивідів до різних сфер спілкування, механізмів дій між

групами та всередині груп є предметом інтересу соціальних психологів, які наголошують що типи особистості, які формуються під впливом інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, мотивації поведінки, суттєво впливають на індивідуальну мобільність [22].

Як важливий фактор соціалізації людини, постійна потреба в новій інформації, реакція на розмаїття стимуляторів, готовність до зміни місця роботи чи проживання, характеру дозвілля, належність до соціальної групи, смаків і т. ін. розглядається мобільність у соціальній педагогіці, вказує С. Капліна [20].

У професійній педагогіці, вважають Є. Зеєр, С. Морозова, Е. Симанюк [16] мобільність розглядається у таких вимірах (функції мобільності):

- соціально-економічному — як готовність і здатність адаптуватися до умов на ринку праці, що змінюються;
- професіологічному — достатньо швидко та успішно опановувати нову техніку й нові технології в межах однієї професії, статусні переміщення в просторі професійної ієрархії, а також за необхідності оволодівати суміжними й новими професіями;
- педагогічній інноватиці — як діяльність зі створення й використанню нововведень в освіті.

Привертає увагу визначення мобільності, запропоноване Л. Аміровою [1] — екзистенційна орієнтація особистості, що представлена в її структурі у вигляді ціннісно-смыслового конструкту, що продукує в окремі моменти життя види, типи, рівні мобілізації, які є адекватними вимогам середовища. Таке визначення вчена підкріплює теорією Дж. Келлі, яка, на думку дослідниці, по-перше, дозволяє розглянути мобільність як спосіб освоєння фізичного й соціального простору, по-друге, виявити відносність його стійкості, по-третє, останнім твердженням доводить функціональний смисл феномена «мобільність».

Зокрема О. Кердяшева [21] акцентує увагу на таких інтерпретаціях терміну мобільність: 1) рухливий, здатний до швидкого пересування; 2) здатний швидко діяти, приймати рішення. Відповідно дослідниця виділяє два підходи до визначення мобільності: перший пояснює її тільки з позиції зміни посади (кар'єрне зростання), професії (зовнішнє переміщення, рух, перехід індивіда чи індивідів); другий співвідноситься з характеристикою його особистості (внутрішньо притаманна властивість, риса).

Аналіз численних визначень поняття «мобільність» дає нам підстави виділити такі його ознаки, на яких акцентують увагу наковці О. Амосова [3], Л. Анциферова [4], Ю. Бабанський [5], [8, с. 534; 6, с. 455], В. Дегтярев [7], Л. Горюнова [10], А. Дюмін [12], Г. Зборовський [14], Е. Зеєр [15], Ю. Калиновський [19], С. Капліна [20], Л. Гримак [11], О. Нікітіна [27], Т. Стефанівська [29], Н. Мурадян [25], Н. Кожемякіна [23], В. Шукшунов, В. Ленченко, А. Ткачев, Е. Нирков [27], Ю. Фролов [32].

1. Мобільність як процес:

– у контексті поняття «рух», який може розумітись буквально як фізичний рух стимула, чи об'єкта чи організму чи метафорично, як рух через сфери, які можуть бути соціальними, професійними чи пізнавальними.

З цього приводу в науковців немає однозначної точки зору. Наголошуючи на новизні використання поняття «мобільність» як характеристики глобального розвитку, в сучасній світовій та вітчизняній науці, Т. Перга [29] зауважує, умовність його ототожнення з рухом, проте Н. Кожемякіна [23] вводить рух у визначення мобільності, а Гримак [11] підкреслює, що це рух з метою вирішення ситуації ускладнення;

– у контексті змін різного характеру — здатність до швидкої зміни стану, статусу чи місця в соціальному чи професійному середовищі, здатність (готовність) трудових ресурсів (працівників) до змін свого положення в системі зайнятості;

– у контексті пошуку форм діяльності — вміння знаходити потрібні форми діяльності, міру розлогості професійного «поля» діяльності робітника й стійкості (узагальненості) способів здійснення технологічних операцій;

– як перехід з одних громадських груп до інших;

– як вияв реакції людини на різні зміни, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі;

– як здатність особистості організовувати процес зміни життєвого шляху.

2. Мобільність як особистісна якість:

– у контексті орієнтації в ситуації — вміння, здатність швидко орієнтуватися в ситуації, активне реагування особистості на життєву ситуацію, уміння швидкої перебудови й коректування своїх дій у конкретних ситуаціях, потреба, готовність і здатність змінити ситуацію, здатність до швидкої, оперативної перебудови в нових умовах;

– у контексті адаптації — засіб адаптації робочої сили, яка підвищує її конкурентоспроможність; механізм, що дозволяє особистості адаптуватися в умовах швидких соціальних змін;

– як особистісна чи суб'єктивна готовність до зміни професійної діяльності, зв'язок з рівнем підготовки, кваліфікацією, набутою людиною в процесі професійної освіти.

Як бачимо, в сучасній науковій літературі поняття «мобільність» має широке тлумачення, зміст якого залежить від сфери його застосування, що пояснює висвітлення науковцями різних його аспектів, залежно від кола їхніх наукових інтересів. Необхідно зазначити, що вони не суперечать, а взаємодоповнюють одне одного. У зв'язку з тим, що поняття «мобільність» є загальним для визначення концепту «професійна мобільність», його аналіз є необхідною складовою для теоретичного осмислення сучасних підходів до розуміння концепту «професійна мобільність» і передбачає перспективи його дослідження.

Література:

1. Амирова Л.А. Проблема профессиональной мобильности педагога и перспективные ориентиры ее развития // Образование и наука. — 2009. — №8 (65). — С. 86-96.
2. Амирова Л. А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования: дис. ... д. пед. наук: спец. 13.00.08/ Людмила Александровна Амирова — Уфа, 2009.- 401 с.
3. Амосова О. Подготовки студентов университета к воспитательной работе в современных условиях: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 — Иркутск, 2000. — 220 с.
4. Анциферова Л.И. Методологические проблемы психологии развития/ Л.И.Анциферова // Принципы развития в психологии. — М.: 1978. — С.3-20.
5. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды/ Ю.К. Бабанский. — М.: Педагогика, 1989. — 560 с.
6. Большой толковый психологический словарь: Основные термины и понятия по психологии и психиатрии. В. 2-х т. Т.1.: А-О / автор-сост. Артур Ребер; пер. с англ. — М.: Вече, ООО «Изд-во АСТ», 2001. — 592 с.
7. Дегтерёв В. А. Инновационность организации студенческой практики в формировании профессиональной мобильности будущих специалистов социальной сферы/ В.А.Дегтерёв // Альма матер — 2010. — №8. — С. 36-41.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред.. В.Т.Бучел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — 1400 с.
9. Гайсин Ф.Н. Подготовка кадров — один из важнейших факторов развития человеческого потенциала — [Электронный ресурс]/ Ф.Н.Гайсин // Весник ТИСБИ. — 2000. — в.1. — Режим доступа: <http://www.tisbi.ru> — Заголовок с экрана.
10. Горюнова Л.В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования России: дис. ... д. пед. наук:13.00.08 / Лилия Васильевна Горюнова. — Ростов на Дону, 2006. — 427 с
11. Гримак Л.П., Резервы человеческой психики: введение в психологию активности./ Л.П.Гримак — М.: изд-во Моск. с.-х. акад, 1993. — 163 с.
12. Демин А.Н. О совмещении количественного и качественного подходов/ А.Н.Демин // Социология. — 1999. — №11. — С.5-26.
13. Зайончковская Ж.А., Витковская Г. Миграционные тенденции в СНГ: итоги десятилетия/ Ж.А.Зайончковская, Г. Витковская // Миграция в СНГ и Балтии: через различия проблем к общему информационному пространству: Материалы конференции. — М.: Адамант, 2001. — С. 173-186.
14. Зборовский Г.Е. Образование как фактор социальной дифференциации и мобильности («круглый стол») / Г.Е.Зборовский // Социологические исследования — 2003. - №5. — С.89-100.
15. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития. Учебное пособие для вузов. М.: Academia. 2009. - 240 с.
16. Зеер Э.Ф., Морозова С.А., Сыманюк Э.Э. Профессиональная мобильность — интегральное качество

- субъекта инновационной деятельности/ Э. Зеер, С.А.Морозова, Э.Э.Сыманюк // Педагогическое образование в России. — 2011. — №5. — С.90-97.
17. Зусман В. Концепт в системе гуманитарного знания/ В.Зусман // Вопросы литературы. — 2003. — №3-4. — С.3-29.
18. Игошев Борис Михайлович Системно-интегративная организация подготовки профессионально мобильных педагогов: дис. ... д-ра. пед. наук: спец. 13.00.08/ Борис Михайлович Игошев. — Екатеринбург, 2008. — с. 394
19. Калиновский Ю.И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона: дис. ... д-ра пед. наук: спец. ...13.00.01/ Ю.И.Калиновский. — СПб., 2001. — 470 с.
20. Каплина Светлана Евгеньевна Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих инженеров в процессе изучения гуманитарных дисциплин: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.08. — Теория и методика профессионального образования. — Чебоксары, 2008. — 492 с.
21. Кердяшева О.В. Педагогические условия формирования готовности к профессиональной мобильности студентов в образовательном процессе вуза: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Оксана Вячеславовна Кердяшева. — Воронеж, 2010. — 204 с.
22. Коваліско Н. Сучасні типи соціальної мобільності населення/Н.Коваліско // Соціальна психологія. — 2007. — №2 (22). — С. 48-60.
23. Кожемякіна Н.І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04/ Наталія Іванівна Кожемякіна — Ізмаїл, 2006. — 186 с.
24. Львов А.Ю. Организационно-педагогические условия становления профессиональной мобильности студентов педагогического университета: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08/ Андрей Юрьевич Львов. — Санкт-Петербург, 2011. - __с.
25. Мурадян Н.Г. Рынок и занятость (социально-экономический анализ и прогноз)/ Н.Г.Мурадян — М.: Луч, 1991. — 245 с.
26. Никитина Е.А. Педагогические условия формирования мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08/ Никитина Елена Александровна. — Иркутск, 2007. — 180 с
27. Основы создания университетских комплексов. Шукшунов В.Е., Ленченко В.В., Третьяк А.В., Ткачев А.Н., Нырков Е.А. Новочеркасск: ЮР-ГТУ (НПИ), 2002. — 72 с.
28. Перга Т. Принципи Білого паперу або мобільність за умов глобалізації розвитку: прогрес чи регрес?/ Т.Перга // Зовнішні справи. — 2007. - №8. — С.48-51.
29. Стефановская Т.А. Технология обучения педагогике в вузе/ Т.А.Стефановская. — М.: Сов-во, 2000. — 272 с.
30. Тілікіна Н.В. Концептуальні підходи до дослідження мобільності робочої сили/ Н.В. Тілікіна // Актуальні проблеми економіки №11 (89) — 2008. — С. 185-193.
31. Фаизов Ф.Х. Социальная потребность образования взрослых в условиях рыночных реформ - [Электронный ресурс]/ Ф.Х.Фаизов. - Режим доступа: <http://www.tisbi.ru>. — Заголовок с экрана.
32. Фролов Ю.В., Махотин Д.А. Комплексная модель как основа оценки качества подготовки специалистов/ Ю.В.Фролов, Д.А.Махотин// Высшее образование сегодня. — 2004. - №8. — С.34-41.
33. Шевченко Л.П. Управление качеством образования в профессиональном лицее №22 — [Электронный ресурс]/ Л.П.Шевченко — Режим доступа: <http://www.biysk.nsu.tu>. — Заголовок с экрана.
34. Шкаратан О.И., Ястребов Г.А. Сравнительный анализ процессов социальной мобильности в СССР и современной России/ О.И. Шкаратан, Г.А. Ястребов// Общественные науки и современность. — 2011. - №2. — С.5-28.

Стаття присвячена аналізу сучасного розуміння поняття «мобільність» яке становить підґрунтя для теоретичного осмислення концепту «професійна мобільність».

Ключові слова: Професійна підготовка, мобільність, професійна мобільність.

Статья посвящена анализу современного понимания понятия «мобильность», которое составляет основу для теоретического осмысления концепта «профессиональная мобильность».

Ключевые слова: Профессиональная подготовка, мобильность, профессиональная мобильность.

The article is dedicated to the analysis of modern conception of term «mobility» that is being background for the theoretical comprehension of concept «professional mobility»

Keywords: Professional training, mobility, professional mobility